

Bu çalışma İslâm hukukunda yer alan nikâh kavramının Kırım Hanlığı Kadıasker Defterlerindeki uygulanmasını kapsamaktadır. Çalışmada nikâhın İslâm hukukundaki önemi üzerinde durularak Kırım toplumunda uygulanması İslâm hukuku bakımından incelenmiştir. Çalışmanın amacı İslam hukukunun Kırım toplumu üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada konu bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek yeni bir yorum katılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bazı konular çalışmanın sınırları içinde tartışılmıştır. Bu kapsamda Kırım aile yapısı ve nikâhın uygulanışı hakkında bazı tespitler yapılmıştır. Buna göre de Kırım toplumunda egemen din İslâm'dır. Nikâh ise İslâmi kurallara göre kısımlıdır. Nikâh için öncelikle çiftler arasında karşılıklı rızanın bulunması gerekmektedir. Kadın ve erkek arasında karşılıklı rızadan sonra ise kızın ailesinden izin alınmaktadır. Aile büyüklerinden izin alma âdeti hem İslâm hukukunun hem de bozkır töresinin Kırım'daki bir yansımasıdır. Nikâhın en önemli şartlarından biri ise mihrdir. İslâm hukukunda olduğu gibi Kırım toplumunda da nikâh öncesinde mutlaka mihr miktarı belirlenir ve ne şekilde ne zaman ödeneceği şahitlerin huzurunda belirtilirdi. İslâm hukukunda olduğu gibi Kırım'da da standart bir mihr miktarı bulunmayıp kadının ve erkeğin toplum içindeki statüsüne göre mihr belirlenmiştir. Kırım'da ve İslâm hukukunda nikâhın din adamının ya da resmi bir görevlinin huzurunda yapılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bazı nikâhlar cami imamının huzurunda bazıları ise kadı ya da temsilcisi huzurunda kısımlı, bunların çok az bir kısmı kadıasker defterlerine kaydedilmiştir. Fakat nikâhın kısımlı olması için İslâm hukukunda belirtilen evlenme engellerinin bulunmaması ve karşılıklı rıza, veli onayı, mihr ve şahitlerin bulunması gibi asgari şartların sağlanması gerekmektedir. Yine bölgede çok sayıda kölenin bulunması köle ile yapılan evlilikleri de meydana getirmiştir. Bu bağlamda köle ile yapılan nikâhlarda da İslâmi kaideler uygulanmış, köle önce âzad edilmiş akabinde belli bir mihr karşılığında nikâh kısımlıdır. İslâmi kurallara uygun şekilde meydana getirilen nikâhla kurulan aile, toplumun sağlam temeller üzerinde oturmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Çeşitli sebeplerle evliliklerin sonlandırılması gerektiği zaman da yine İslâm hukuku devreye girmiştir. Erkek istediği zaman ve mekânda karısını boşama hakkına sahipken kadının kocasından boşanması ancak hâkim makamının huzurunda belli şartlarla mümkündür. Erkek, karısını talâk ile boşaması halinde genellikle mihrini ve iddet nafakasını ödemiştir. Erkeğin karısını boşaması ile birlikte kadın genellikle mahkemeye başvurarak kocasının kendisini boşadığını ve bu nedenle mahkemece de boşanmanın onaylanmasını talep etmiştir. Talâk haricindeki boşanmalarda ise kadın genellikle mihr ve iddet nafakasından feragat etmiştir. Çalışmada, boşanma talebinden kaynaklı kadına karşı şiddet olayına rastlanmamıştır. Fakat boşanma sebepleri arasında kadına karşı uygulanan şiddet vardır. Çalışmada elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kırım'da İslâm hukukunun sıkı bir şekilde takip edildiği, bölgenin geçmişinde Türklük ve İslâmiyet'in etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Nikâh, Aile, Kırım, Kırım Kadıasker Defterleri.

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Niğde/TÜRKİYE, E-Posta: adogan1299@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2685-957X.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

THE APPLICATION OF THE NORTH CONTRACT IN ISLAMIC LAW: THE EXAMPLE OF THE KHANATE OF CRIMEA (17TH and 18TH CENTURY)

ABSTRACT

This study covers the application of the concept of marriage in Islamic law in the Kadıasker Registers of the Crimean Khanate. In study, the importance of marriage in Islamic law is emphasized and its application in society is examined in terms of Islamic law. The aim of the study is to reveal the effect of Islamic law on the Crimean society. In the study, the subject was evaluated with a holistic approach and a new interpretation was tried to be added. In this context, some issues are discussed within the limits of the study and some determinations were made about the Crimean family structure and the practice of marriage. Accordingly, the dominant religion in the Crimean society is Islam. Marriage is according to Islamic rules. For marriage, firstly, there must be mutual consent between couples and after their permission should be obtained from the girl's family. This tradition is a reflection of both Islamic law and steppe customs in Crimea. One of the most important conditions of marriage is mahr. The amount of the mahr was definitely determined before the marriage and how and when it would be paid was stated in the presence of witnesses. As in Islamic law, there is no standard amount of mahr in Crimea, the mihr is determined by the status of the couple. As in Islamic law, it is not obligatory to marry in the presence of an official in Crimea. Some of them were performed in the presence of imams and some of them were performed in of kadı, only a few of them were recorded in the registers of the kadıasker. For the marriage to take place, the minimum conditions specified in Islamic law must be met. The presence of a large number of slaves in the region gave birth to marriages with slaves. In such marriages, Islamic rules were applied, the slave was freed and married in return for a certain mahr. The family, which was formed according to Islamic rules, had an important effect on the establishment of the society on solid foundations. Islamic law was also applied in the dissolution of marriage. While a man can divorce his wife whenever and wherever he wants, a woman can only divorce her husband in the presence of a judge under certain conditions. If a man divorces his wife with talaq, he usually pays his mahr and iddah alimony. When the man divorced his wife, the woman usually applied to the court and asked for the divorce to be approved, and the court approved. In divorces other than talaq, women generally waived their mahr and iddah alimony. In the study, no violence against women due to the request for divorce was found. However, violence against women is among the reasons divorce. When the findings obtained in the study are evaluated as a whole, it is seen that the Islamic law was strictly followed in the Crimea, and Turkishness and Islam were influential in the past of the region.

Keywords: Islamic Law, Marriage, Family, Crimea, Crimean Kadıasker Notebooks.

GİRİŞ

Nikâh, genel anlamda karı-kocanın birlikte yaşamasını, birbirinden istifade etmesini ve bu bağlamda karşılıklı yükümlülükler yükleyen rızâî bir akit olarak ifade edilmiştir.¹ Tarih boyunca pek çok topluluk tarafından özellikle de ilâhî dinler tarafından ailenin oluşumu için nikâh teşvik edilmiştir. Bu dinlerden biri olan İslâm dini de nikâh kavramına çok ehemmiyet göstermiş, meşru ve muteber bir nikâh olmadan yaşanan birliktelikleri Allah katında haram kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde birçok yerde evlilik ve aile kurumuna verilen önem açıkça ifade edilmiştir. Kur'ân'da on dokuz âyette nikâh kelimesi çoğunlukla evlenme akdini belirtmek üzere geçmektedir.² Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır”³, “Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinizi sıkıntıya sokmakta olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar”⁴, “Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?”⁵ “İçinizden evli olmayanları, köle

¹ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C. II, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 70.

² Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 112.

³ Er-Rûm, 30/21.

⁴ El-Bakara, 2/187.

⁵ En-Nahl, 16/72.

ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir"⁶, "Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur" şeklinde birçok âyette evliliğin faziletlerinden bahsedilerek nikâh teşvik edilmiştir.⁷ Ayrıca evlilik birçok hadiste de teşvik edilmiştir. Bunlardan biri olan ve Ebû Eyyüb (r.a.)'den aktarılan rivâyete göre, Hz. Peygamber "Dört şey tüm peygamberlerin sünnetlerindedir. Utanma duygusu, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek..." şeklinde buyurarak nikâhı önceki peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in sünneti olarak niteleyerek teşvik etmiştir. Başka bir hadiste ise Resulullah (sav) "Nikâhı ilan edin, onu mescidlerde yapın. Üzerine de defvurun" şeklinde nikâhın mescitlerde yapılmasını, ilan edilmesini ve akabinde eğlence yapılması gerektiğini buyurmuştur.⁸ Yine Hz. Peygamber'in "Allah sana (evliliği) mübarek kılsın, üzerine bereket indirsın, ikinizin arasını hayırda birleştirsın"⁹ ve "Ey gençler grubu, sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin çünkü evlilik gözü harama karşı iyi korur. Irz ve namusu da daha koruyucudur. Evlenmeye gücü yetmeyenleriniz ise oruç tutsun çünkü oruç şehveti azaltır"¹⁰ şeklindeki hadisleri İslâm dininin evliliğe verdiği önemi göstermesi bakımından mühimdir.

Karı koca arasında rızâî bir akit olan evliliğin belli şartları bulunmaktadır. Öncelikle evlilik bir erkekle kadın arasında mümkündür. Erkekle kadın arasındaki evliliğin ilk şartıysa taraflar arasında karşılıklı rızadır. Taraflar evlenme konusundaki iradesini açık ve anlaşılır bir şekilde nikâh meclisinde açıklamalıdır. Evlenme işlemi ise en az iki şahit huzurunda yapılmalıdır.¹¹ Yine nikâh için belli durumlarda ebeveynin izni de alınmalıdır. Tüm bu şartlarla birlikte nikâhın din adamının ya da resmi bir görevlinin huzurunda yapılma zorunluluğu ise bulunmamaktadır.¹² İslâm hukukuna göre bazı durumlardaysa nikâhın önünde bazı geçici engeller yer almaktadır. Bu nedenle nikâh kısılabilmesi için bu engellerin ortadan kalkması gerekmektedir. Nikâhın önündeki geçici engellerin en önemlileri; din ayrılığından, üçlü boşanmadan, iddetten, çok eşli evlilikten, sihrî hısımlıktan, başkasıyla evli olmaktan, mülkiyet münasebetinden ve öldürücü hastalıktan kaynaklanan evlenme engelleridir.¹³

İslâmiyet'in doğuşuyla birlikte ortaya çıkan İslâm hukukundaki aile kurumuyla ilgili hükümler, İslâm'ı kabul eden İslâm devletleri tarafından da sıkı bir şekilde takip edilerek kendi bünyelerine uyarlanmıştır. Bu devletlerden biri de Doğu Avrupa bölgesinde kurulan ve uzunca bir müddet Osmanlı Devleti tabiiyetinde kalarak Osmanlı Devleti'nin ve İslâm'ın kuzeydeki kalesi olan Kırım Hanlığı'dır. Kırım Hanlığı'nın yönetiminde bölgede İslâmiyet egemen din olmuş ve pek çok bakımdan da İslâm hukuku Kırım'da tatbik edilmiştir. Bölgede İslâm hukukunun ne şekilde tatbik edildiğinin en önemli göstergelerinden birisi de kadıasker defterleridir. Müftüye bağlı olan kadılar tarafından tutulan bu defterlerde; Kırım Yarımadasının yerleşim yapısı, sosyal ve iktisadi hayatı ve bölgenin dini inanışları hakkında çok kıymetli bilgiler yer almaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri tanıtılmış ve akabinde bu defterlerde büyük bir yekûn tutan nikâh ve boşanma konulu hükümlerin önemli bir kısmı transkript edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili güncel literatür ve lisansüstü tezler taranmıştır. Tüm bu işlemlerden sonra ise veriler kendi içerisinde nişan, nikâh, boşanma ve boşanma türleri bakımından tasnif edilerek nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla nikâh ve boşanma kavramları üzerinden İslâm hukukunun Kırım toplumu üzerindeki etkisi ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışmayla Kırım toplumunda nikâhın nasıl kısıldığı ve boşanma için hangi tedbirlerin alındığı İslâm hukukunun Kırım hukukuna yansımaları bakımından ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma, Türkiye'de örnekleri bulunan kadıasker defterleri ile sınırlıdır.

1. Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri

Kırım Hanlığı, Altın Orda Devleti'nin parçalanmasıyla birlikte M.1141-1142 (H. 845) tarihinde Hacı Geray tarafından Solhat şehrinde kurulmuştur. Hacı Geray'ın ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgası üzerine II. Mehmet zamanında Gedik Ahmet Paşa tarafından gönderilen donanmayla birlikte Kefe bölgesi fethedilmiş ve aynı zamanda Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti tabiiyetine girmiştir. Bu tarihten sonra da pek çok alanda Osmanlı Devleti yönetim yapısı ve müesseseleri Kırım'da tatbik edilmiştir.¹⁴

Kırım Hanlığı'ndaki Osmanlı Devlet müesseselerinden biri de kadılıklardır. Ülke, kazâlara ayrılmış ve bu kazâların başına kadılar atanmıştır. Doğrudan doğruya Kırım Han'ı tarafından ya da ona bağlı olan müftü tarafından atanan kadılar, buldukları bölgede idari ve adli işleri yürütmüşlerdir. Kadılar, kazâyı yönetirken de mahkemede alınan kararları ve alınan kayıtları Osmanlı mahkemelerinde olduğu gibi defterlere kaydetmişlerdir.

⁶ En-Nûr, 24/32.

⁷ El-İsrâ, 17/32.

⁸ Tirmizî, "Nikâh", 1,6.

⁹ Tirmizî, "Nikâh", 7.

¹⁰ Buhârî, "Savm", 10; Müslim, "Nikâh", 1.

¹¹ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s. 59-100.

¹² Atar, *agm*, s. 114.

¹³ Geçici evlenme engelleri için bkz. Cin, *age*, s. 110-132; Cin'e göre bu engellere ilaveten ihram halindeyken de evlilik caiz değildir.

¹⁴ Ahmet Doğan, *Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2022, s. 2-4.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

Kaynaklarda şer'iyeye sicili, şer'iyeye defteri, mahkeme defteri, zabt-ı vekâyi veya sicillat defteri şeklinde adlandırılan bu defterler bu çalışmada müftüye bağlı olan kadıaskerler tarafından tutulduğu için kadıasker defteri olarak adlandırılmıştır. Çalışmaya konu olan kadıasker defterlerinin orjinalleri Rusya Federasyonu St. Petersburg Milli Kütüphanesi'nde ve Yalta Tarih ve Edebiyat Müzesi'nde yer almaktadır. Defterlerin toplam sayısı 122'dir. Bunların 121 tanesi Rusya Federasyonu St. Petersburg Milli Kütüphanesi'nde Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Biblioteki (ORRNB) Fond 917, No:1-121, diğeri ise Yalta Tarih ve Edebiyat Müzesi'nde "Yaltinskiy İstorka-Literaturny Muzey"(YİLM) No:315 künyesiyle kayıtlı bulunmaktadır.¹⁵ Bu defterlerin 59 tanesinin kopyası ise Türkiye'ye getirilmiş¹⁶ ve Bilkent Üniversitesi Halil İnalcık Koleksiyonu'nda ve İSAM'da araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Tablo 1. Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri¹⁷

Defter No	Defterin Tarihi	Bulunduğu Yer	Kazası	Türkiye'deki Durumu
1	1608-1613,1668,1669	ORRNB, Fond 917, No:1	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
2	1635-1648	ORRNB, Fond 917, No:2	Gözleve	Mevcut Değil
3	1647-1650	ORRNB, Fond 917, No:3	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
4	1651-1653	ORRNB, Fond 917, No:4	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
5	1653-1655	ORRNB, Fond 917, No:5	Bahçesaray	Mevcut Değil
6	1655-1656	ORRNB, Fond 917, No:6	Bahçesaray	Mevcut Değil
7	1655-1657	ORRNB, Fond 917, No:7	Bahçesaray	Mevcut Değil
8	1659-1664	ORRNB, Fond 917, No:8	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
9	1664-1667	ORRNB, Fond 917, No:9	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
10	1666-1668	ORRNB, Fond 917, No:10	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
11	1666-1668	ORRNB, Fond 917, No:11	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
12	1668-1672	ORRNB, Fond 917, No:12	Bahçesaray	Mevcut Değil
13	1667-1669	ORRNB, Fond 917, No:13	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
14	1668-1672	ORRNB, Fond 917, No:14	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
15	1672-1673,1675-1676	ORRNB, Fond 917, No:15	Bahçesaray-Diptarhan	Kopyası Mevcut
16	1672-1673	ORRNB, Fond 917, No:16	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
17	1673-1674	ORRNB, Fond 917, No:17	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
18	1674-1675	ORRNB, Fond 917, No:18	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
19	1671-1672	ORRNB, Fond 917, No:19	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
20	1673-1675	ORRNB, Fond 917, No:20	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
21	1675-1676	ORRNB, Fond 917, No:21	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
22	1676-1679	ORRNB, Fond 917, No:22	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
23	1678-1684	ORRNB, Fond 917, No:23	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
24	1676-1679	ORRNB, Fond 917, No:24	Bahçesaray	Kopyası Mevcut

¹⁵ Fehmi Yılmaz, Ahmet Cihan, Özlem Deniz Yılmaz, *Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Kataloğu*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2021, s. 39.

¹⁶ 3. ve 23. Defterler A ve B olmak üzere 2'şer cilttir. Dolayısıyla Türkiye'de şu an için 61 cilt defter mevcuttur. Kırım Hanlığı Kadıasker Defterlerinin Türkiye'ye getirilmesinde ki önemli şahsiyetlerden biri de Ahmet Nezih Turan'dır. Turan, TİKA adına görev yaptığı Kırım'dan dönerken bu nüshaların CD'ler halinde Türkiye'ye getirilmesini sağlamıştır. Bkz. Zeynep Özdem, *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.9.

¹⁷ Tablo Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Kataloğu esas alınarak hazırlanmıştır. İlgili Kadıasker defterleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, Cihan, Deniz Yılmaz, *age*.

AHMET DOĞAN

25	1683-1684	ORRNB, Fond 917, No:25	Karasu	Kopyası Mevcut
26	1684-1685	ORRNB, Fond 917, No:26	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
27	1685-1688	ORRNB, Fond 917, No:27	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
28	1688-1690	ORRNB, Fond 917, No:28	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
29	1688-1693	ORRNB, Fond 917, No:29	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
30	1692-1696	ORRNB, Fond 917, No:30	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
31	1695-1697	ORRNB, Fond 917, No:31	Gözleve	Kopyası Mevcut
32	1696-1697	ORRNB, Fond 917, No:32	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
33	1697-1699	ORRNB, Fond 917, No:33	Karasu	Kopyası Mevcut
34	1698-1701	ORRNB, Fond 917, No:34	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
35	1700-1702	ORRNB, Fond 917, No:35	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
36	1701-1703,1706	ORRNB, Fond 917, No:36	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
37	1702-1704	ORRNB, Fond 917, No:37	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
38	1704-1705	ORRNB, Fond 917, No:38	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
39	1704-1706	ORRNB, Fond 917, No:39	Karasu	Mevcut Değil
40	1706-1707	ORRNB, Fond 917, No:40	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
41	1707-1708	ORRNB, Fond 917, No:41	Bahçesaray	Mevcut Değil
42	1708-1711	ORRNB, Fond 917, No:42	Gözleve	Mevcut Değil
43	1719-1712	ORRNB, Fond 917, No:43	Bahçesaray	Mevcut Değil
44	1711-1713,1723,1724	ORRNB, Fond 917, No:44	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
45	1713-1715	ORRNB, Fond 917, No:45	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
46	1714-1715	ORRNB, Fond 917, No:46	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
47	1716-1718	ORRNB, Fond 917, No:47	Karasu	Kopyası Mevcut
48	1700-1701,1716,1719,1724	ORRNB, Fond 917, No:48	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
49	1720-1723	ORRNB, Fond 917, No:49	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
50	1719-1723	ORRNB, Fond 917, No:50	Karasu	Mevcut Değil
51	1723-1724	ORRNB, Fond 917, No:51	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
52	1724-1725	ORRNB, Fond 917, No:52	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
53	1725-1727	ORRNB, Fond 917, No:53	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
54	1725-1726	ORRNB, Fond 917, No:54	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
55	1726-1731	ORRNB, Fond 917, No:55	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
56	1730-1733	ORRNB, Fond 917, No:56	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
57	1731-1733	ORRNB, Fond 917, No:57	Karasu	Kopyası Mevcut
58	1733-1735	ORRNB, Fond 917, No:58	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
59	1736-1737	ORRNB, Fond 917, No:59	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
60	1736-1741	ORRNB, Fond 917, No:60	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
61	1737-1739	ORRNB, Fond 917, No:61	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
62	1737-1742	ORRNB, Fond 917, No:62	Bahçesaray	Kopyası Mevcut

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ
(17. ve 18.YÜZYIL)

63	1739-1745	ORRNB, Fond 917, No:63	Bahçesaray	Mevcut Değil
64	1741-1743	ORRNB, Fond 917, No:64	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
65	1743-1744	ORRNB, Fond 917, No:65	Karasu	Kopyası Mevcut
66	1744-1745	ORRNB, Fond 917, No:66	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
67	1744-1746	ORRNB, Fond 917, No:67	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
68	1744-1748	ORRNB, Fond 917, No:68	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
69	1746-1747	ORRNB, Fond 917, No:69	Bahçesaray	Mevcut Değil
70	1748-1750	ORRNB, Fond 917, No:70	Bahçesaray	Mevcut Değil
71	1748-1753	ORRNB, Fond 917, No:71	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
72	1750-1751	ORRNB, Fond 917, No:72	Bahçesaray	Kopyası Mevcut
73	1750-1752	ORRNB, Fond 917, No:73	Bahçesaray	Mevcut Değil
74	1751-1752	ORRNB, Fond 917, No:74	Gözleve	Mevcut Değil
75	1752-1755	ORRNB, Fond 917, No:75	Bahçesaray	Mevcut Değil
76	1753-1755	ORRNB, Fond 917, No:76	Bahçesaray	Mevcut Değil
77	1753-1755	ORRNB, Fond 917, No:77	Bahçesaray	Mevcut Değil
78	1755-1756	ORRNB, Fond 917, No:78	Bahçesaray	Mevcut Değil
79	1756-1757	ORRNB, Fond 917, No:79	Bahçesaray	Mevcut Değil
80	1758-1761	ORRNB, Fond 917, No:80	Bahçesaray	Mevcut Değil
81	1757-1759	ORRNB, Fond 917, No:81	Bahçesaray	Mevcut Değil
82	1760-1761	ORRNB, Fond 917, No:82	Bahçesaray	Mevcut Değil
83	1760-1763	ORRNB, Fond 917, No:83	Bahçesaray	Mevcut Değil
84	1761-1762	ORRNB, Fond 917, No:84	Bahçesaray	Mevcut Değil
85	1764-1765	ORRNB, Fond 917, No:85	Bahçesaray	Mevcut Değil
86	1764-1766	ORRNB, Fond 917, No:86	Bahçesaray	Mevcut Değil
87	1765-1767	ORRNB, Fond 917, No:87	Bahçesaray	Mevcut Değil
88	1766-1767	ORRNB, Fond 917, No:88	Bahçesaray	Mevcut Değil
89	1767-1768	ORRNB, Fond 917, No:89	Bahçesaray	Mevcut Değil
90	1767-1769	ORRNB, Fond 917, No:90	Bahçesaray	Mevcut Değil
91	1768-1770	ORRNB, Fond 917, No:91	Bahçesaray	Mevcut Değil
92	1768,1774	ORRNB, Fond 917, No:92	Bahçesaray	Mevcut Değil
93	1768-1769	ORRNB, Fond 917, No:93	Bahçesaray	Mevcut Değil
94	1769-1770	ORRNB, Fond 917, No:94	Bahçesaray	Mevcut Değil
95	1769-1773	ORRNB, Fond 917, No:95	Bahçesaray	Mevcut Değil
96	1770-1771	ORRNB, Fond 917, No:96	Bahçesaray	Mevcut Değil
97	1771-1772	ORRNB, Fond 917, No:97	Bahçesaray	Mevcut Değil
98	1771-1773	ORRNB, Fond 917, No:98	Bahçesaray	Mevcut Değil
99	1773-1774	ORRNB, Fond 917, No:99	Bahçesaray	Mevcut Değil
100	1773-1775	ORRNB, Fond 917, No:100	Karasu	Mevcut Değil

AHMET DOĞAN

101	1774-1777	ORRNB, Fond 917, No:101	Bahçesaray	Mevcut Değil
102	1775-1777	ORRNB, Fond 917, No:102	Gözleve	Mevcut Değil
103	1775-1777	ORRNB, Fond 917, No:103	Bahçesaray	Mevcut Değil
104	1776-1777	ORRNB, Fond 917, No:104	Gözleve	Mevcut Değil
105	1777	ORRNB, Fond 917, No:105	Bahçesaray	Mevcut Değil
106	1777-1779	ORRNB, Fond 917, No:106	Gözleve	Mevcut Değil
107	1777-1781	ORRNB, Fond 917, No:107	Bahçesaray	Mevcut Değil
108	1778-1779	ORRNB, Fond 917, No:108	Bahçesaray	Mevcut Değil
109	1778-1779	ORRNB, Fond 917, No:109	Gözleve	Mevcut Değil
110	1778-1781	ORRNB, Fond 917, No:110	Gözleve	Mevcut Değil
111	1778-1782	ORRNB, Fond 917, No:111	Gözleve	Mevcut Değil
112	1780-1781	ORRNB, Fond 917, No:112	Bahçesaray	Mevcut Değil
113	1781-1782	ORRNB, Fond 917, No:113	Gözleve	Mevcut Değil
114	1782-1783	ORRNB, Fond 917, No:114	Bahçesaray	Mevcut Değil
115	1782-1783	ORRNB, Fond 917, No:115	Bahçesaray	Mevcut Değil
116	1783-1786	ORRNB, Fond 917, No:116	Bahçesaray	Mevcut Değil
117	1785-1786	ORRNB, Fond 917, No:117	Gözleve	Mevcut Değil
118	1786-1787	ORRNB, Fond 917, No:118	Bahçesaray	Mevcut Değil
119	1778	ORRNB, Fond 917, No:119	Bahçesaray	Mevcut Değil
120	1778	ORRNB, Fond 917, No:120	Kırım	Mevcut Değil
121	1801-1815 ¹⁸	ORRNB, Fond 917, No:121	Bahçesaray	Mevcut Değil
122	1753-1754	YİLM, No:315	Karasu	Mevcut Değil

Tablo 1’de yer alan Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri hakkında Türkiye’deki ilk çalışma Halil İnalçık tarafından yapılmıştır. İnalçık tarafından yazılan “*Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu*” başlıklı makale bilim âleminde büyük bir yankı uyandırmış¹⁹ ve akabinde kadıasker defterlerini esas alan birçok lisansüstü tez çalışması yapılmıştır.²⁰ Yapılan bu çalışmalarla birlikte Kırım Hanlığı sınırları içerisinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik hayatına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bölgenin Rus egemenliğine girmesinden sonra bilinçli bir şekilde uygulamaya konulan Ruslaştırma çalışması ve bunun akabinde birçok maddi kalıntının yok edilmesi kadıasker defterlerini Kırım Hanlığı tarihini incelemek isteyen araştırmacılar için en önemli kaynak haline getirmiştir. Tablo 1’de yer alan bu defterlerde Kırım’ın 1608-1815 tarihleri arası yani 207 yıllık tarihi hakkında kıymetli bilgiler yer almaktadır. Bu defterlerde Kırım Yarımadasının coğrafi özellikleri, şehirleri, şehrin mahalleleri, nahiyeleri, köyleri, bölgede yaşayan insanların fiziksel özellikleri, kullandıkları isim ve lakaplar, insanların ırkları, dini inanışları, hanlık zamanında yapılan ve önemli bir kısmı maalesef günümüze ulaşamayan mimari eserler²¹ ve hanlığın ekonomik faaliyetleri hakkında son derece kıymetli bilgiler yer almaktadır. Yine ilgili defterler Kırım

¹⁸ İlgili defter birçok bakımdan diğer defterlere benzememekte olup kim tarafından ve ne amaçla tutulduğu bilinmemektedir. Defterlerin tutulduğu dönemde Rus egemenliği hüküm sürmekte olup kadıların hükmü bulunmamaktadır. Yılmaz, Cihan, Deniz Yılmaz, *age*, s.217.

¹⁹ Halil İnalçık, “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu”, *Bellekten*, C.LX, 227, Nisan 1996 Ankara, s. 165-190; İnalçık’ın ardından daha sonra Türkiye’de bu alandaki ilk akademik çalışmaları başlatacak olan Ahmet Nezih Turan tarafından “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar” adlı genel bir tanıtıcı makale yayınlanmıştır. İnalçık ve Turan’dan sonra Nuri Kavak, Ahmet Cihan, Fehmi Yılmaz ve Oleg Rustemov tarafından yeni yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlar için Bkz. Ahmet Nezih Turan, “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 9, Kocav Yayınları, İstanbul 2003, s. 1-16; Nuri Kavak, “Kırım Hanlığı Şer’iye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, ss.14-27; Ahmet Cihan, Fehmi Yılmaz, “Kırım Kadı Sicilleri”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2004, s.131-136; Oleg Rustemov, *Kadıaskerskie knigi Krymskogo Khanstva: issledovaniya, teksty, perevody (Qırım Hanlığının kadıasker defterleri: araştırmalar, metinler ve tercimeler)*, Akmesicit 2017; Fehmi Yılmaz, Ahmet Cihan, Özlem Deniz Yılmaz, *Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Kataloğu*, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2021.

²⁰ Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri esas alınarak yapılan lisansüstü tezler hakkında Bkz. Doğan, *agt*, s. 11-12.

²¹ Kırım’daki Türk-İslâm eserleri hakkında Bkz. Hakan Kırımlı, Nicole Kançal –Ferrari, *Kırım’daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimari Yarıgırları*, T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yay., İstanbul 2016.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

Yarımadasında İslâm hukukunun tatbiki bakımından da son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgilerden biri de bu çalışmada irdelenen nikâh mevzusudur.

2. Kadıasker Defterlerinde Nikâh

Çalışmaya konu olan ve Türkiye’de örnekleri bulunan Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri nikâh konusu bakımından son derece zengin içeriğe sahiptir. İncelenen defterlerde evlilik terimi “*tezevvüc*” şeklinde ifade edilmiştir. Evliliğe resmiyet kazandıran nikâh işlemleri ise kadılar ve imamlar tarafından kıyılmıştır. Kıyılan bu nikâhların bir kısmıysa kadıasker defterlerine kaydedilmiştir.²² Nikâh işlemi mahkemede kadı ya da naibi huzurunda yapılmışsa bu durum defterlere meclis-i şer‘de,²³ meclis-i şer‘-i şerifde,²⁴ mahfil-i kazâda,²⁵ şer‘-i hatir-i lâzımü’t-tevkîrde²⁶ ve huzûr-ı şer‘de²⁷ gibi ifadeler kullanılarak kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti’ne doğrudan bağlı yerlerde olduğu gibi Kırım Hanlığı’nda da nikâh öncesinde nikâhı kıyacak olan makam tarafından öncelikle evlenecek olan kişiler için bir nevi güvenlik soruşturması yapılır, çiftlerin evlenmesine mani bir durumun olup olmadığı araştırılırdı. Çiftlerin evlenmelerine engel bir durum yok ise nikâh kıyılırdı. Köy ve mahalle imamları tarafından kıyılan nikâhlar içinse kadıdan evlenme işlemine engel bir durumun bulunmadığına dair izinnâme adı verilen bir belge alınırdı.²⁸ Hâkim kişi tarafından verilen bu izinnamede evlilik şartlarının oluşup oluşmadığına dair hüküm bulunurdu.²⁹ İmâmların evlilik için hâkim makamdan izin almasının bir diğer sebebi ise kazâî karar verebilme yetkisinin kadıda olmasıdır.

Hem kadı tarafından hem de imamlar tarafından kıyılan nikâhlar öncesinde yapılan incelemede öncelikle evliliğin İslâm hukukuna uygun olup olmadığı araştırılırdı. Bu bağlamda öncelikle evlilik talebinde bulunan çift arasında kan hısımlı olup olmadığı hususu tespit edilirdi. Kur’ân-ı Kerim’de Nisa Suresi’nin 23. âyetiyle “*Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle ilişkiye girdiğiniz hanımlarınızın himayeniz altında bulunan kızları, öz oğullarınızın hanımları ve aynı anda iki kız kardeşi birlikte almanız size haram kılındı...*”³⁰ üçüncü dereceye kadar olan kan hısımları arasında evlenme yasağı buyrulmaktadır. Yine bu âyete göre süt hısımlığı olan kişiler arasındaki evlilik de yasaklanmıştır. Ayrıca karı ve kocalardan biri diğerinin babası, dedesi, ninesi ve torunlarıyla da evlenemez. Yine bu bağlamda baba üvey kızıyla da evlenemez.³¹ Kur’ân-ı Kerim’de yer alan bu yasağa, incelenen kadıasker defterlerinde de genel anlamda riayet edildiği görülmüştür. Bu kurala uymadan kıyılan nikâhlar ise fâsid olarak kabul edilmiştir. Benzer durumlardan biri M.1653 (H.1063) tarihinde Küçük Karasu kazâsına bağlı Azimet adlı karyede meydana gelmiştir. Kasbolad adlı adam üvey kızı Neslişah’ı nikâh-ı fâsid ile nikâhlamıştır.³²

Nikâhın gerçekleşmesi için bir diğer şart ise evlenme niyetinde olunan kadının evli olup olmadığı hususunun tespitidir. Çünkü câhiliye devrinde câiz görülen bir kadının birden fazla erkekle evli olması âdeti yani çok kocalık İslâmiyet ile birlikte yasaklanmıştır. Bu durum Kur’ân’da “*...Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı...*” şeklinde açıkça belirtilmiştir.³³ Bu nedenle Kırım Hanlığı zamanında da çok kocalık yasaklanmıştır. Bu bağlamda bu hususta evlenecek olan çiftlerin ve şahitlerin beyanı esas alınarak nikâh kıyılmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen bu hususta belli zamanlarda hataya düşüldüğü de anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek olaylardan biri M.1724 (H.Şevval 1136) tarihinde Bahçesaray’da yaşanmıştır. Derviş Ali ve Ünzile

²² Osmanlı Devleti’nde de benzer uygulama bulunmaktadır. Kıyılan nikâhlar, kadı defterlerine yahut nikâh/enkiha adı verilen özel defterlere kaydedilmektedir. Osmanlı Devleti’nde nikâh kaydı için Bkz. Ahmet İlhan Aybek, Alpaslan Demir, Çağrı Onar, Bahar Kocabaş, Semanur Kahraman, *Tokat Nikah Defteri (1882-1887)*, Gece Kitaplığı, 2015; Müyesser Tüzün, Fadime Şeker, Alpaslan Demir, Hakan Yaşar, Yasin Dönder, *Tokat Nikah Defteri II (1889-1894)*, Gece Kitaplığı, 2016; Alpaslan Demir, Şiran Kazasında Nikah Kayıtları (1885-1911), Kömen Yay., 2021.

²³ ORRNB, FOND 917,35-35-A2; ORRNB, FOND 917,36-26-A6; ORRNB, FOND 917, 36-88-A4; ORRNB, FOND 917, 37-61-B6; ORRNB, FOND 917, 38-20-B1; ORRNB, FOND 917, 40-2-B1; ORRNB, FOND 917, 44-59-B1; ORRNB, FOND 917, 46-75-A2; ORRNB, FOND 917, 46-90-B1; ORRNB, FOND 917, 48-110-B1; ORRNB, FOND 917, 49-1-A3; ORRNB, FOND 917, 49-83-A1; ORRNB, FOND 917, 51-4-B2; ORRNB, FOND 917, 51-10-B1; ORRNB, FOND 917, 51-15-A2; ORRNB, FOND 917, 52-18-B1.

²⁴ ORRNB, FOND 917,35-51-B1; ORRNB, FOND 917,40-7-B3; ORRNB, FOND 917, 46-126-A2; ORRNB, FOND 917, 48-42-A2; ORRNB, FOND 917,49-99-A4.

²⁵ ORRNB, FOND 917, 36-78-A10; ORRNB, FOND 917, 38-18-A5; ORRNB, FOND 917, 40-38-A2; ORRNB, FOND 917, 48-111-A2; ORRNB, FOND 917, 48-139-A1; ORRNB, FOND 917, 49-9-A2; ORRNB, FOND 917, 52-33-B1.

²⁶ ORRNB, FOND 917,35-23-B2.

²⁷ ORRNB, FOND 917,48-35-A1.

²⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 109.

²⁹ M. Âkif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, No: 71, Ankara 1992, s. 438.

³⁰ Nisâ, 4/23.

³¹ Cin, *age*, s.102-103; İslâm hukukunda evlenme yasağı hakkında Bkz. Semra Peker, “İslam Hukukunda Evlenme Yasağı ve Hikmetleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, s. 187-215.

³² Fırat Yaşa, *67 A 90 Numaralı (Dördüncü Cilt), 1061- 1062 Tarihli Kadıasker Defteri'ne göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2014, s. 84.

³³ Nisâ,4/24.

adlı çift evlidirler. Fakat bir müddet sonra Derviş Ali sefer esnasında kaybolur. Karısı Ünzile ise kocasını bir müddet beklemiş ve daha sonra kocasının öldüğü şeklindeki rivayet üzerine kendisine talip olan Esengeldi ile evlenmiştir. Fakat evlilikten kısa bir süre sonra öldü sanılan Derviş Ali çıkagelmiş ve karısı Ünzile'nin bir başkasıyla evlendiğini görünce de soluğu hemen kadı huzurunda almıştır. Kadı huzurunda görülen davada ise Ünzile, kocasının vefat haberini alması üzerine evlendiğini, Derviş Ali ise Ünzile'nin ifadesine karşı çıkararak bilakis hayatta olduğuna dair karısına haber gönderdiğini iddia edecektir.³⁴ Yaşanan bu ve benzeri olaylar karşısında ise mahkemece genellikle ikinci nikâhın fâsid olduğuna hükmedilerek kadının ilk kocasıyla evliliğinin devamına karar verilecektir. Benzer durumlar Osmanlı fıkıhçıların ilgi alanına girmiş ve tıpkı Kırım'da olduğu gibi konuyla ilgili benzer hükümler vermişlerdir. Bunlardan biri olan Mehmet Zihni Efendi, "*el-vücûhu'l-milâh fi fusûli'n-nikâh*" adlı eserinde konu hakkında "*Bir kadın, başka diyarda bulunan kocasının, vefatının şuyuu yahut onu boşadığı haberinin kendisine mevsukan ulaşması üzerine, kendisini iddetin ifasından sonra diğer birine nikâh edebilir ise de, evvelki kocanın salimen ortaya çıkmasında ve boşamadığı iddiasında, ikinci nikâhın fesadı açıkça belirmiş olduğundan, ondan tefrik olunarak, akdi yenilenmeksizin evvelki kocanın olur*" şeklinde hüküm vererek ikinci nikâhın geçersiz olduğunu ve kadının ilk eşyle evliliğinin devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁵

Nikâh için dikkat edilmesi gereken bir başka husus da iddet süresidir. İddet, kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süreyi ifade eden bir fıkıh terimidir.³⁶ İddet, hem evliliğin sona ermesi halinde doğacak çocuğun nesebinin belirlenmesi hem de boşanan çiftlere evliliklerini kurtarmak için bir düşünme süresi vermesi bakımından önemlidir. Bu süre içerisinde bulunan kadın evlenemez. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de Bakara Suresi'nde "*Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Bu süreyi tamamlayınca, kendi haklarında verecekleri meşru kararlarda sizin için bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır*"³⁷ ve Talâk Suresi'nde "*Gebe kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır*"³⁸ şeklinde buyrulmuştur. Dolayısıyla İslâm hukukunda iddet süresi hamilelik dışı durumlarda dört ay on gün, hamilelik durumunda ise doğuma kadardır. Kırım Hanlığı'nda da iddet süresine büyük oranda dikkat edilmiştir.³⁹ Fakat bu süre bazen kısaltılarak "*üç ay on gün*" olarak uygulanmıştır. Zira Abdülgaffar adlı Kırımlı, karısı Neslihan'ı boşayınca, iddet süresi boyunca üç ay on gün nafaka ödemeyi kabul etmiştir.⁴⁰ Bazı zamanlarda ise iddet süresi beklenmemiş ya da daha kısa tutulmuştur. Bu durumlardan biri Kırım'ın Mankup kazasında yaşanmıştır. Mankup kazasına bağlı Baydar karyesi sakinlerinden olan Osman, Yusuf adlı kölesini, kocası vefat eden Alimşah adındaki bir başka köle kadınla evlendirmiştir. Fakat dört ay sonra Alimşah'ın vefat eden kocasından hamile olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine konu mahkemeye intikal etmiştir. Mahkemede ise nikâhın butlan olduğuna hüküm verilmiştir.⁴¹ Dolayısıyla mahkemece verilen bu karar Kırım'da iddet süresinin ve İslâm hukukunun geçerliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yaşanan bu olay iddetin önemini ve gerekliliğini göstermesi bakımından da yeterli olmalıdır.

İslâm hukukunda nikâh için en önemli şartlardan biri de evlenecek çiftlerin irade beyanında bulunarak kendi arzularıyla evliliği kabul etmesi yani taraflar arasında karşılıklı rıza bulunması gerekliliğidir. Taraflar evlenme konusundaki iradesini açık ve anlaşılır bir şekilde nikâh meclisinde açıklamalıdır. İncelenen kayıtlarda mahkeme huzurunda kıyılan nikâhlarda irade beyanının gerçekleşmemesi nedeniyle kıyılmayan bir nikâh örneğine rastlanmamıştır. Ancak evliliğe giden yol olarak tanımlanabilecek olan ve defterlerde "*namzet olma*" şeklinde yer alan nişanlanmayla ilgili kayıtlarda irade beyanının gerçekleşmemesi üzerine nişanın bozulmasıyla ilgili hükümler yer almaktadır. Bunlardan biri M.1714 (H.Şevval 1126) yılında Bahçesaray'ın merkez mahallelerinden biri olan Koba Câmi Mahallesi'nde gerçekleşmiştir. Mahalle sakinlerinden olan Gökçe Dadı ve Kurtoğlu Ali arasındaki nişan Gökçe'nin nişandan vazgeçmesi üzerine sonlandırılmıştır.⁴² Yine Mehmed Beşe adlı genç M.1714 (H.1126) tarihinde Bahçesaraylı Hasan'ın kız kardeşi ile nişanlanmıştır. Fakat bir müddet sonra Mehmed Beşe nişandan vazgeçerek nişanlısına ödediği 170 akçe kıymetindeki eşyayı geri almak için mahkemeye başvurmuştur.⁴³ Verilen birinci örnekte kadın mahkemeye başvurarak nişandan vazgeçerken ikinci örnekte erkek nişandan vazgeçmiştir. Dolayısıyla Kırım'da hem erkeğin hem de kadının irade beyanında bulunarak nişandan vazgeçebileceği anlaşılmaktadır. Bu durum nikâhta irade beyanını göstermesi ve aynı zamanda kadın erkek eşitliğine verilen önemi göstermesi bakımından mühimdir.

³⁴ ORRNB, FOND 917,52-21-A2.

³⁵ Ali Asal, *Mehmed Zihni Efendi'nin el-Vücûhu'l-Milâh fi Fusûli'n-Nikâh Adlı Eseriyle Hukuk-ı Aile Kararnamesinin Mukayesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2014, s. 77.

³⁶ H. İbrahim Acar, "İddet", *DİA*, C.21, İstanbul 2000, s. 466.

³⁷ Bakara,2/234.

³⁸ Talak, 65/4.

³⁹ Erim Vatanserver, *67 A 90 Numaralı (On dokuzuncu cilt), 1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2018, s. 40.

⁴⁰ ORRNB, FOND 917,46-1-B2.

⁴¹ ORRNB, FOND 917, 37-59-A3.

⁴² ORRNB, FOND 917,46-6-A1.

⁴³ ORRNB, FOND 917,46-119-A1.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

İslâm hukukunda nikâh hem toplum için hem de evlenecek olan bireyler için önemli bir sözleşmedir. Bu nedenle evlenmek için irade beyanında bulunan çiftlerin kendi aralarında anlaşmalarının yanında aile bireylerinin de onayının alınması teşvik edilmiştir. Bu nedenle İslâmiyet öncesinde geçerli olan kızın babasından veya velisinden istenmesi uygulamasına İslâmiyet ile birlikte devam edilmiştir.⁴⁴ İslâm hukukunda kabul edilen bu uygulama Kırım'da da geçerlidir. Hatta bölgede yaşayan Kırım Türkleri ve Nogaylar arasında geçerli olan bozkır töresi gereği bu hususa ziyadesiyle dikkat edilmiş, velinin izni olmadan kıyılan nikâh meşru kabul edilmemiştir.⁴⁵ İncelenen defterler de bu hususu teyit etmekte, muteber bir nikâh için aile büyüklerinin onayının arandığı görülmektedir. Bu bağlamda nikâhı kıyılacak olan çiftin evlenme işleminde ebeveynlerinin onayının olup olmadığı hususu tespit edilmeye çalışılmıştır. M.1714 (H.Cemazeyilahir 1136) tarihinde Zeliha ve Mehmed adlı çift evlenmiştir. Fakat bu evlilikten Zeliha'nın babası Seyfullah'ın haberi yoktur. Seyfullah olayı haber alır almaz soluğu mahkemede kadı huzurunda almıştır. Baba, evlilikten haberinin olmadığını iddia ederek nikâhın iptalini ister. Bunun üzerine damat Mehmed, Zeliha'nın kendi rızasıyla kendisiyle evlendiğini, kayınbabası Seyfullah'ın Kaçı'da olması nedeniyle izin alınmadığını ve ayrıca kayınbabası Seyfullah'ın istediği 200 altın mihrı vereceğini beyan etmesi üzerine olay tatlıya bağlanacaktır.⁴⁶ Bu davada kızın yaşı ve bekâret durumu hakkında malumat yer almamaktadır. Yine bir başka davada ise evliliğe izin veren kişi kızın annesidir. Adile adlı kız evlilik çağına gelmiş ve babası vefat ettiği için annesi Ak Totay'ın izniyle İbrahim'le nikâh kıymıştır.⁴⁷ Kadıasker defterlerinde yer alan bu ve benzer davalar, evlilikte aile büyüğünün izninin alınmasının zorunlu olduğunu göstermesi bakımından kıymetlidir.

İslâm hukukunda nikâh için aranan şartlardan bir diğeri ise din birlikteliğidir. Bu durum fıkhîta “*kefâet*” ile yani evlenecek eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımından denklik bulunması gerekliliği ile ifade edilmiştir.⁴⁸ Buhari'ye göre kefâet ölçüsü dindarlıktır.⁴⁹ Dindarlık konusunda ise kadın ve erkek arasında fark vardır. Müslüman bir erkeğin “*ehl-i kitap*” kadınlarla evlenmesinde bir engel bulunmamaktayken Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmesi yasaktır.⁵⁰ Bu nedenle Müslüman bir kadınla evlenmek isteyen bir ehl-i kitap erkeğin öncelikle Müslüman olması gerekmektedir. İncelenen defterlerde gayrimüslim erkekle evlenen bir Müslüman kadına rastlanmamıştır. Fakat M.1721 (H.Evâil-i Zilhicce 1133) tarihindeki bir hükümden Eski Kırım (Solhat) sakinlerinden olan Yako ve Sara adlı Yahudi çiftin evli olduğu anlaşılmaktadır. Bir müddet sonra Yahudi olan Sara adlı kadın İslâmiyet'i kabul ederek Rahmiye adını almıştır. Yine bu esnada da Yako ölmüştür. Bunun üzerine Yako'nun muhalefâtı taksim edilmiş ve hemen “*şeref-i İslâm*” ile müşerref olan Rahmiye (Sara)'nin 500 akçelik mihrı taksim edilerek emanete alınmıştır.⁵¹ Bu kayıta Yahudi kadının İslâmiyet'i kabul etmesinden bir müddet sonra kocasının vefat ettiği bilgisi yer almaktadır. Dolayısıyla Rahmiye'nin İslâmiyet'i kabulü ile birlikte Yahudi olan kocasından boşanıp boşanmadığı hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Fakat muhtemelen kadın kocasından boşanmış ve bir müddet sonra da Yako ölmüş olmalıdır. Yako'nun ölümü üzerine de mahkemece İslâmiyet'i kabul eden Sara'nın mihrı emanete alınmış olunmalıdır. Din birlikteliği ile ilgili bir başka husus ise Karasu kazasının Karaağaç Mahallesiinde yaşanmıştır. Mustafa adlı mühtedi İslâm dinini kabul etmesine rağmen on altı yaşında olan kızı Frakise? İslâm'ı kabul etmemiştir. Beş yıl sonra ise kızı Frakise yirmi bir yaşına gelmiş ve bir gayrimüslim ile nişanlanmak istemiştir. Bunun üzerine Mustafa, beş yıl önce kendisinin İslâm dinini kabul ettiğini fakat kızının zımmi olarak kaldığını mahkemede ispatlamak zorunda kalmıştır.⁵² Bahsi geçen bu iki örnek Kırım'da din birlikteliğine dikkat edildiğini göstermektedir.

Muteber nikâhın en önemli şartlarından biri de nikâhın şahitlerin huzurunda yapılması⁵³ ve buna en az iki şahidin şehâdet etmesidir.⁵⁴ İncelenen kadıasker defterlerinden diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Kırım'da da nikâh esnasında en az iki şahidin hazır bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum şahitsiz nikâhın fâsid nikâh sayılacağı anlamına geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Nikâhta şahit olayını birkaç kayıta örneklendirmek gerekirse; Bahçesaraylı Faik Efendi'nin kızı ile Zekeriya adlı kişinin nikâhı Adil Bölükbaşı ve Ahmed Çavuş adlı kişilerin şehâdetiyle gerçekleşmiştir.⁵⁵ Yine Bahçesaraylı Sarı Abdülvehab ve Vahide adlı çiftin nikâhı Arabacı

⁴⁴ Buhari, Nikâh 36.

⁴⁵ Mehmet Alparğu, “Tarihi Süreç İçinde Nogay Türklerinde Aile ve Akrabalık Münasebetleri”, *Emel*, S. 216 (Eylül Ekim), Şafak Matbaası, Ankara 1996, s. 16.

⁴⁶ ORRNB, FOND 917,51-15-A2.

⁴⁷ Hatice Bilici, *31 Numaralı Kırım Hanlığı kadı Sicili'nin transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 154.

⁴⁸ Hamza Aktan, “Kefâet”, *DİA*, C.25, Ankara 2022, s. 166.

⁴⁹ Buhari, “Nikâh” 15-16.

⁵⁰ Cin, *Akgündüz*, *age*, s. 83.

⁵¹ ORRNB, FOND 917,31-1-A4.

⁵² Nuri Kavak, “Kırım Hanlığı'nda Evlenme ve Sonuçları Üzerine Bir Tahlil”, *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, Volume (3), Issue (3), Year (September 2019), s.133; ORRNB, FOND 917,25-113-B2.

⁵³ M.Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 73.

⁵⁴ Cin, *age*, s. 59-100.

⁵⁵ ORRNB, FOND 917,35-52-B4.

Osman, Fatma ve Ümmügülsüm'ün şahitlikleriyle gerçekleşmiştir.⁵⁶ Kadıasker defterlerinde nikâh şahitliği ile ilgili yüzlerce örnek yer almaktadır. Defterlerde yer alan bu şahitliklerdeki maksat velinin onayı, erkeğin ve kadının rızası ve mihrin miktarına şehâdetidir.

Nikâhta karşılaşılan bir başka yöntem ise vekâlettir. Bazı Kırımlılar bizzat nikâha katılmadıkları zaman yerlerine vekillerini göndermişlerdir. Tabii ki bu durumu da en az iki şahitle ispatlamışlardır. Mahkemede gerçekleşen vekâlet işlemleri genelde kız tarafı için uygulanmıştır. Bu vekâlet durumlarından biri M.1718 (H.Safer 1131) tarihinde meydana gelmiştir. Haydar Mirza, kız kardeşi Hüsna'yı Alican'la nikâhlanmak için müezzini Ali'yi vekil tayin etmiş ve bu vekâlet Abdullah ve Mustafa adlı kişilerin şehâdetiyle doğrulanınca nikâh kıyılmıştır.⁵⁷ Bazı zamanlardaysa erkek tarafının uzak bir diyarda bulunması nedeniyle erkek için vekâlet yöntemi uygulanmıştır. Muhtemelen bu yöntemin uygulanmasının nedeni kadının başka taliplerinin ortaya çıkmış olmasıdır. M.1609 (H.Şaban 1018) tarihinde Dost Mehmed adlı kişi Raziye ile nikâh kıymak için Otay bin Yunus'u kendisine vekil tayin etmiş ve bu vekâlet için de Erbaş ve Kasım adlı kişileri şahit göstermiştir.⁵⁸

Nikâh akdinin gerçekleşmesiyle birlikte eşler arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar meydana gelir. Bu sorumluluklardan bir tanesi de mihrdir. Mihr, "Nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal" şeklinde tanımlanan bir fıkıh terimidir.⁵⁹ (M-h-r) kökünden türeyen kelime lügatte; nikâh akdi ile erkeğin kadına ödediği akçe olarak tarif edilmiştir.⁶⁰ Kaynaklarda mihr, "mihre sadâk, nihle, alâik, fariza, sadaka ve atıyye" şeklinde de yer almaktadır.⁶¹ Mihr, nikâh akdinin bir sonucu olup nikâhın gerçekleşmesiyle birlikte hemen başlar. İslâm hukukçularına göre evliliğin gerçekleşmesiyle birlikte kadın mihr hak etmiş sayılır.⁶² Bu nedenle nikâhın gerçekleşmesi esnasında erkeğin kadına belli bir oranda mihr vermesi ya da taahhüt etmesi gerekmektedir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Kadınlara mihrlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verilerse onu da âfiyetle yiyin" ve "Eğer eşinizden boşanıp, başka biriyle evlenecek olursanız, boşadığınız eşinize yığınla mal vermiş olsanız bile, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın. Ona verdiğinizizi, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız!" şeklinde birçok âyette yer almaktadır.⁶³ Mihrle ilgili Kur'an'da yer alan âyetlerin yanında birçok hadis de bulunmaktadır. Bunlardan sadece ikisi mihrin meşruiyetini açıklamaya kâfi olacaktır. Bunlardan birinde "Hz. Ali, Fatma (ra) 'yı nikâhlayınca, hemen gerdek yapmak istedi. Resulullah (sav) ise, mihr olarak bir şeyler verinceye kadar buna mani oldu. Hz. Ali (ra): "Benim verecek bir şeyim yok!" demişti. Aleyhissalatu vesselam: "Ona zırhını ver!" buyurdu. Hz. Ali (ra) (bu maksadla) zırhını verdi, sonrada gerdek yaptı"⁶⁴ denilerek mutlaka bir mihr verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Diğer hadiste ise "Yerine getirilmeye en ziyade layık olan şart, fercleri helal kılmak üzere kabul ettiğiniz şartlardır"⁶⁵ denilerek mihrin ödenmesinde titiz davranılması gerektiği buyrulmuştur. Bu bağlamda hem Kur'an-ı Kerim hem de hadisler mihrin zorunlu kılmaktadır. İncelenen kadıasker defterlerinden de Kırım'da mihrin zorunlu olduğu, nikâhla birlikte kadının mihr hakkının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Mihr miktarı konusunda ise hem İslâm hukuku hem de bu hukukun uygulandığı Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'nda standart bir uygulama bulunmamaktadır. Ebu Davut'ta kaydedilen bir Ebu Hureyre rivayetinde: "Kalk buna yirmi âyet öğret, o senin hanımındı" ifadesinden Kur'an öğretmek mihr olarak kabul edilirken yine Ebu Davud'un Cabir'den yaptığı bir diğer rivayette ise "Resulullah: "Kim mihr olarak bir avuç kavud veya hurma verirse kadını kendine helal kılmış olur"⁶⁶ denilerek küçük bir miktar yiyeceğin de mihr yerine geçebileceği ifade edilmektedir. Abdullah İbnu Ami'in babasından naklettiğine göreyse; "Beni Fezare'den bir kadın bir çift ayakkabı mihr mukabilinde evlendi. Resulullah (sav): "Nefsin ve malın için bir çift ayakkabıya razı mısın?" diye sordu. Kadın: "Evet!" dedi. Resulullah (sav), bu evliliğe müsaade etti" şeklindeki kayıttan bir çift ayakkabının mihr yerine geçtiği anlaşılmaktadır.⁶⁷ Yine bir başka hadisteyse Hz. Peygamber'in hanımlarına verdiği mihr ne idi sorusunun cevabı "On iki okıyye ve bir neşş idi. Neşş nedir biliyor musunuz? Yarım okıyyedir. Bunun tamamı beşyüz dirhem eder" şeklinde kaydedilmiştir.⁶⁸ Osmanlı Devleti zamanında ise belli zamanlarda mihr miktarının yüksek tutularak evliliklerin kısıtlandığı ve bu nedenle mihr üst sınırının belirlendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Yeniçeriler için mihr üst sınırı bakire kadınlar için 1.000, dul kadınlar içinse 600 akçe ile sınırlanmıştır.⁶⁹ İncelenen kadıasker defterlerinde de mihr konusu diğer İslâm devletlerindeki gibi benzer niteliktedir. Burada da nikâhla birlikte

⁵⁶ ORRNB, FOND 917,52-11-A1.

⁵⁷ ORRNB, FOND 917, 48-45-B2.

⁵⁸ Dilek Çelik, 67 A 90 nolu ve 1017-1022 (1608?1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri (Tahlil ve Transkripsiyon), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011, s. 373.

⁵⁹ Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", DİA, C.28, Ankara 2003, s. 389-391.

⁶⁰ Şemseddin Sami, Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yay., İstanbul 1996, s. 1438.

⁶¹ Pakalın, age, s. 443.

⁶² Cin, Akgündüz, age, s. 95.

⁶³ Nisâ,4/4, 20.

⁶⁴ Ebu Davud, "Nikâh" 36(2125-2126).

⁶⁵ Buhari, "Nikâh" 52.

⁶⁶ Ebu Davud, "Nikâh" 30-31, (2110-2112).

⁶⁷ Tirmizi, "Nikâh" 21, (1113); Ebu Davud, "Nikâh" 30-31, (2110-2112).

⁶⁸ Müslim, "Nikâh" 78, (1426); Ebu Davud, "Nikâh" 29, (2105); Nesai, "Nikâh" 66, (6,116,117).

⁶⁹ Cin, Akgündüz, age, s. 95.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

kadın mihre hak kazanmaktadır. Mihr miktarı ise erkeğin ve kadının konumuna göre değişmektedir. İncelenen belgelere göre Kırım'da mihr miktarı konusunda herhangi bir alt ve üst sınır tespit edilmemiştir. 1700-1725 yılları arasındaki en düşük mihr miktarı 12 akçedir. İlgili tarihlerde ortalama mihr miktarı 10.000 ile 50.000 akçe arasında yoğunlaşmaktadır. Tespit edilen en yüksek mihr miktarı ise Geray hanedanından Selâmet Geray Han'ın kızı Melek Sultan'la yine Geray hanedanından Mehmed Geray Sultan arasındaki nikâh için belirlenen 1.200.000 akçedir.⁷⁰ Dolayısıyla Kırım'da da standart bir mihr miktarının tespit edilmediği görülmektedir.

Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi Kırım Hanlığı zamanında da mihr çeşitli emtialarla ödenmiştir. Mihr olarak sadece para kullanılmamış her türlü ziyet eşyası, köle, bağ, bahçe, arazi, değirmen, ev eşyası gibi ekonomik değeri olan her şey mihr olarak alınıp verilmiştir. M.1722 (H.Receb 1134) tarihinde 700 altın miktarındaki mihr için ikişer yüz kuruştan iki göz değirmen, 200 kuruşluk bir köle⁷¹ ve 100 kuruş nakit ödenmiştir.⁷² Yine Abdulkenan Çelebi zevcesi Afife Bike'nin mihr-i müeccelinden zimmetinde kalan 300 kuruşluk borcunu İvan adlı kazak köleyle birlikte ikişer öküz ve tosun, beş sığır ve bir dana ve bir baytal cinsi atla birlikte tay, bakır kazan, levazımatıyla saban, macar araba ve güğüm gibi eşyalarla ödemiştir.⁷³ Mihr ödeme şekline göreyse "*mihr-i muaccel*" ve "*mihr-i müeccel*" şeklinde ödenmiştir. Mihr-i muaccel, evlenme esnasında peşin olarak ödenen miktarken mihr-i müeccel ise nikâhtan sonra verilmesi vaad edilen miktardır.⁷⁴ Kadın her iki mihri de istediği gibi kullanabilir. İsterse kocasına bağışlayarak mihrinden feragat edebilir isterse de boşanma ya da kocanın ölümü halinde mihrini talep edebilir. İncelenen defterlerden Kırımlıların daha çok mihr-i müeccel yani vadeli olarak mihrlerini ödedikleri anlaşılmaktadır.⁷⁵ Tabi ki bunun en önemli sebebi de bir müddet sonra eşlerinin mihrlerinin tamamından ya da önemli bir kısmından feragat etmeleridir. Defterlerde bu konu hakkında yüzlerce örnek yer almaktadır. Bunlardan birini örnek vermek gerekirse M.1703 (H.Ramazan 1114) tarihinde Bahçesaray'ın Arslan Ağa Câmi Mahallesi sakinlerinden olan Rabia, 50 muamele altın mihrinden feragat etmiştir.⁷⁶

İslâm hukukunda nikâh konusunda dikkat edilmesi gereken bir başka husus da köle ile yapılan evliliklerdir. Zira mülkiyet münasebetinden kaynaklanan durumlarda da evlilik câiz değildir. Bu durum özellikle kölelik uygulamasının yaygın olduğu zamanlarda dikkat edilen bir husustur. İslâm hukukuna göre efendinin köle üzerinde mülkiyet hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle bir kimsenin âzad etmediği müddetçe, sahip olduğu köleyle evlenmesi câiz değildir. Fakat başkasına ait olan kölelerle belli şartlar dâhilinde evlenmek mümkündür.⁷⁷ Kırım Hanlığı'nda köleyle yapılan nikâhlarda bu hususa genellikle dikkat edilmiştir. Bu olaya örnek vermek gerekirse El-Hâc Mustafa, Neslihan adlı kölesi ile nikâh kıymak için önce onu âzad edecek ve akabinde 40 muamele altın ile nikâhlayacaktır.⁷⁸ Bu olaya bir başka örnek ise Nehr-i Taşlı kazâsının Yeminik karyesinde meydana gelmiştir. Timur Gazi adlı Kırımlı, Marişke adlı cariyesini önce âzad eylemiş ve akabinde onunla nikâh kıymıştır.⁷⁹ Köleyle evlilikle ilgili bazı istisnai durumlarda yaşanmıştır. Bunlardan biri M.1698 (H. Muharrem 1110) tarihinde Bahçesaray'da meydana gelmiştir. Kuman Dut? adlı kadın, kocası Ali'nin zamanında bir köle olduğunu bilmeden onunla evlenmiş ve bu durumu öğrenince de tüm haklarından feragat ederek kocasından boşanmıştır.⁸⁰

İncelenen defterlerde İslâm hukukunda yer alan üçlü boşanma, çok eşli evlilik ve öldürücü hastalıktan kaynaklanan nikâh yasağı ile ilgili hükümlere rastlanmamıştır.

3. Karı-Kocanın Birbirine Karşı Yükümlülükleri

Nikâh akdinin gerçekleşmesiyle birlikte hem erkeğin hem de kadının birbirine karşı sorumlulukları başlamaktadır. Kadın ve erkeğin birbirine karşı görev ve sorumlulukları hakkında birçok âyet ve hadis bulunmaktadır. Bunlardan biri Nisâ Suresi'nde "*Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz*"⁸¹ şeklinde açık bir şekilde edepsizlik ve zina etmedikçe onlara

⁷⁰ Doğan, *agt*, s. 206.

⁷¹ Kölelerin mihr olarak verilmesiyle ilgili örnekleri detaylı bir şekilde incelemek için Bkz. Zeynep ÖZDEM KÖSE, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kahramanmaraş 2017, s. 149-152.

⁷² ORRNB, FOND 917,49-13-A1.

⁷³ ORRNB, FOND 917,71-7-B4.

⁷⁴ Pakalın, *age*, s. 444.

⁷⁵ Doğan, *agt*, s. 205.

⁷⁶ ORRNB, FOND 917, 36-30-B3.

⁷⁷ Cin, *age*, s. 130-131.

⁷⁸ ORRNB, FOND 917,40-39-B1.

⁷⁹ Mehmet Caner Çavuş, *67 a 90 Numaralı (Onuncu cilt) 1077 – 1080 (1666 – 1670) Tarihi Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 varak)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2019, s. 154-155.

⁸⁰ ORRNB, FOND 917, 33-76-B2; Zeynep Özdem Köse, *agt*, s.103-104.

⁸¹ Nisâ, 19.

karşı iyi davranılması gerektiği şeklindedir. Yine Nisâ Suresi'nde “*Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir*” erkeklerin eşleri arasında adil davranması gerektiği ifade edilmiştir. Konu hakkında birçok hadis de yer almaktadır. Süleyman Bin Amr Bin Ahvas'ın, Hz. Peygamber ile beraber Veda Haccında bulunan babasından naklettiğine göre, Hz. Peygamber “*...Bilin ki, sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır...*” şeklinde buyurarak karı-kocanın birbiri üzerinde haklarının bulunduğunu ifade etmektedir. Yine Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber “*...Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davranmanızdır*”⁸² şeklinde erkeklerin eşlerine karşı iyi davranmaları gerektiğini buyurmuştur.

Kadın ve erkeğin birbirine karşı görev ve sorumluluklarını kısaca izah etmek gerekirse, erkeğin karısına karşı belli başlı görevleri şunlardır: İyi muamelede bulunmak, birden fazla hür kadınla evliyse eşit muamelede bulunmak ve onlarla eşit zaman geçirmek, zıfafi gerçekleştirmek, karısıyla birlikte ikamet etmek ve kadının ihtiyaçlarını karşılamak. Nikâh akdinin gerçekleşmesiyle birlikte erkeğin karısı üzerinde bazı hakları da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi erkek, nikâhla birlikte karısının müşterek ikametgâhlarında oturması hakkını elde eder. Yine nikâhla birlikte erkek, karısının evden çıkışını kontrol edebilir, eve ziyaretçi kabulünü kısıtlayabilir ya da yasaklayabilir. Ayrıca yapacağı seyahatlerde karısını birlikte seyahate götürmeye zorlayabilir.⁸³

Kadının kocasına karşı belli başlı görevleriyse şunlardır: Öncelikle kadın, kocasına itaat etmeli, müşterek ikametgâhlarında kocasıyla birlikte yaşamalı, izinsiz olarak ikametgâhı terk etmemeli, özürli olmadıkça cinsel ilişkiden kaçınmamalı, kocasına sadık olmalı ve evin işlerini yaparak evinin ve kocasının mallarını korumalıdır. Erkeğin olduğu gibi kadının da evlilikle birlikte kocası üzerinde bazı hakları vardır. Bunların bazıları şunlardır: Koca öncelikle ailenin barınabileceği bir ikametgâh temin etmelidir. Akabinde ise evin geçimini sağlamalıdır. Yine bunlarla birlikte kadın, kocasının kendisine karşı iyi muamelede bulunmasını, kocasının birden fazla eşi varsa onlar arasında ayırım yapmamasını, gecelerini eşleri arasında eşit şekilde pay etmesini ve anne-babasıyla yakın hımsımlarına ziyaret hakkı vermesini talep edebilir.⁸⁴

İncelenen kadıasker defterlerinde hem erkeğin hem de kadının birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını gösteren birçok hüküm yer almaktadır. Bu sorumlulukların en önemlilerinden biri iyi muamelede bulunmaktır. Eğer ki erkek karısına karşı iyi muamelede bulunmaz, ona karşı sürekli şiddet uygular ve onu küfürle aşağılarsa kadın mahkemeye gidebilir ve nikâh bozulabilmektedir. Maalesef incelenen defterlerde kadına karşı şiddet kayıtları da bulunmaktadır. Genelde bu durum defterlerde “*şetm etmek*” şeklinde ifade edilmiştir. Bunlardan birinde Aynışâh adlı kadın kocası Mehmed'in kendisine kahpe dediğini iddia ederek konuyu mahkemeye taşımıştır.⁸⁵ Bir başka dava ise Çerkezkirman'dan Kadriye ve Salih Hoca arasında meydana gelmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla da çiftin arasında geçimsizlik vardır ve Salih karısını sürekli olarak dövmektedir. Bunun üzerine dayak yemeğe dayanamayan Kadriye, kadı huzuruna çıkarak kocasından şikâyetçi olmuştur.⁸⁶ Kadıasker defterlerinde yer alan tüm bu hükümler İslâm hukukunda kadına karşı şiddetin önlenmesi bakımından önemlidir. Zira kadına karşı şiddet uygulandığı takdirde kadının bu durumu iki şahidin şehâdetiyle ispatlaması kocasından boşanmasına ve hatta mihr ve nafakasını alarak boşanma hakkını elde etmesine neden olmaktadır.

Nikâhla birlikte erkeğin en önemli görevlerinden biri evin geçimini sağlamak yani nafakasını sağlamaktır. Harcamak, tüketmek anlamındaki infâk kelimesinden türeyen nafaka kelimesi “*Aile hukuku veya mülkiyet ilişkisinden doğan bakım yükümlülüğü ve bu kapsamda yapılan harcamalar*” anlamındaki bir fıkıh terimidir. Nafaka, nikâh akdinin başlamasıyla birlikte başlar, ölüm ya da boşanma olayı gerçekleşene kadar da devam eder. Boşanma durumunda ise iddet süresi bitimine kadar devam eder.⁸⁷ Nafaka, erkeğin ödemesi gereken bir borç olup bunun için erkeğin zengin olması şart değildir. Erkeğin evliken evin ihtiyaçlarını karşılaması borcu olan nafakayı ödemesi anlamına gelmektedir. Nafaka ve infak mastarından türemiş kelimeler Kur'an'da ve birçok hadiste yer almaktadır.⁸⁸ İncelenen kadıasker defterlerinde erkeğin en önemli görevlerinden birinin de ailenin birlikte yaşayacağı konut ihtiyacının ve evin nafakasının karşılanması olduğu anlaşılmaktadır. Eğer ki erkek bu ihtiyaçları karşılayamazsa kadın mahkemeye başvurarak kocasından boşanabilirdi. Kadıasker defterlerinde bu şekilde çok fazla dava bulunmaktadır. Bunlardan biri M.1672 (H.Şevval 1082) tarihinde Bahçesaray'ın Suvlu Koba Mahallesi sakinlerinden olan Şahzemân adlı kadınla Rıdvan arasında meydana gelmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla da Rıdvan karısının yanında çok az kalmaktadır. Hatta Şahzemân'ın ifadesine göre bir saat bile evde kalmamaktadır. Ayrıca nikâhtan sonra da evin geçimiyle ilgili herhangi bir nafaka vermediği gibi karısının elbise vb. ihtiyaçlarını da

⁸² Tirmizî, Radâ, 11.

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cin, *age*, s. 182-187.

⁸⁴ Cin, *age*, s. 187-192.

⁸⁵ Sema Aktaş Sarı, *3a-3b Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadıasker Defterlerine göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016, s. 118.

⁸⁶ ORRN, FOND 917,49-74-A3.

⁸⁷ Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 282.

⁸⁸ Celal Erbay, *agm*, s. 282.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

karşılıklıdır. Bu nedenle de konu mahkemeye intikal etmiştir.⁸⁹ Bir başka dava ise M.1706 (H.Şevval 1117) tarihinde yine Bahçesaray'da meydana gelmiştir. Bahçesaray'ın Manguş karyesi sakini Naz Bike ile Ulaklı karyesi sakini Osman evlenmişlerdir. Fakat anlaşıldığı kadariyle Osman karısının ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamaktadır. Bu nedenle de karısı Naz Bike konuyu kadı huzuruna taşıyarak boşanma talebinde bulunmuştur. Mahkemede Naz Bike, kocasının kendisine barınmak için bir mesken sağlayamadığı ve evin ihtiyaçlarını da karşılayamadığı iddiasını tekrarlamıştır.⁹⁰ İslam hukukuna göre erkek nikâhtan sonra evin tüm geçimini sağlamak zorundadır. Eğer ki erkek evin ihtiyacını karşılayamazsa hatta kayıp olma gibi bir duruma dahi düşse kadın mahkemeye başvurarak kocasından haber alamadığı iddiasını ispatlayarak kocasının malından kendisine ve çocuğuna nafaka talebinde bulunabilirdi. Nitekim böyle bir olay Otarköy'ü sakinlerinden Cennet adlı kadının başına gelmiş, kızı Akife ile ortada kalmıştır. Kocası Şah Mirza'nın yedi aydır kayıp olduğunu şahitlerin huzurunda ispat etmiş ve günlük 20 akçe nafaka tahsil edilmesini sağlamıştır.⁹¹ Erkeğin karısına karşı görevlerinden bir diğeri de cinsel birlikteliği sağlamaktır. Eğer ki erkek cinsel birlikteliği sağlamaz ya da sağlayamazsa kadın boşanma talebinde bulunabilmektedir. Benzer bir durum Medine adlı kadınla Kôr Hasan arasında meydana gelmiştir. Medine adlı kadın, kocasının "*cimâ' kâdir*" olmadığını yani cinsel ilişkide bulunmadığını, buna gücünün yetmediğini iddia ederek mahkemeye çıkarak boşanma talebinde bulunacaktır.⁹²

Ailenin devamı için erkeğin olduğu gibi kadının da birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Öncelikle kadın kocasına itaat etmeli, ona karşı kadınlık görevini yerine getirmeli, ailesine karşı görev ve sorumluluklarını ifa etmeli ve namusunu korumalıdır. Belirtilen bu hususlarla ilgili de kadınsker defterlerinde çok sayıda örnek yer almaktadır. Bunlardan biri M.1650 (H. Ramazan 1060) tarihinde Arslan ve Ak Bike adlı Kıpti arasında meydana gelmiştir. Anlaşıldığı kadariyle da Ak Bike adlı kadının ağzı biraz bozuktur. Belli zamanlarda kocasına ve kayınvalidesine karşı küfürlü konuşmaktadır. Bu nedenle kocası Arslan eğer ki karım bir daha bana ve aileme karşı küfrederse onu döveceğim ve üç talâk ile boşayacağım diye şart koşturmuş. Yine kadın akıl sağlığını korumalıdır. Eğer ki kadın akıl sağlığını kaybederse erkeğin nikâhı bozma hakkı bulunmaktadır. Nitekim M.1650 (H. 1060) tarihinde Kaçı'lı Abdulgaffar adlı Kırım'lı karısı Esen'i "*işbu zevcem Esen'in cümünü zâhir oldu*" diyerek akıl sağlığını kaybettiği gerekçesiyle boşamıştır.⁹³

4. Boşanma

Bir ömür boyu devam etmesi amacıyla yapılan nikâhlar bazı zamanlarda boşanmayla sonuçlanmıştır. Evliliğin sona ermesi anlamına gelen boşanma İslâm'da çok fazla tasvip edilmese de nikâh gibi meşru bir kavramdır. Çiftlerin evlilik akdini sürdürememesi üzerine eşlerden birisinin ya da her ikisinin talebi üzerine nikâh ilişkisi sonlandırılabilir. Birçok konuda olduğu gibi boşanma konusunda da Kur'ân-ı Kerim yol gösterici olmuştur. Kur'ân'da bu konu hakkında yer alan "*Boşanma iki defadır. Bundan sonra evliliğinizi ya meşru bir şekilde sürdürün ya da iyilikle ayrılın. Kadınlara verdiklerinizden bir şeyi; kadın ve erkek, Allah'ın koyduğu yasaları ihlal etmedikçe geri almanız size helal olmaz. Fakat Allah'ın yasalarını çiğnemelerinden korkarsanız o zaman kadının boşanmak için fidyeye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bunlar, Allah'ın koyduğu yasalardır. Sakın bunları çiğnemeyin. Kim Allah'ın koyduğu yasaları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir*"⁹⁴, "*Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz de almışken onu geri mi alacaksınız?*"⁹⁵ ve "*Bir mihir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mihrin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâya daha uygundur. Aranızda lütüfkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir*"⁹⁶ şeklindeki âyetler boşanmanın nasıl olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu âyetlere göre boşanan çiftlerin birbirlerine karşı hoşgörülü olması emredilmektedir. Bununla birlikte tüm dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de evliliğin yaşatılması amaçlanmış ve günü birlik anlaşmazlıklardan dolayı sonlandırılması engellenmek istenmiştir. Bu bağlamda boşanmanın sevimsiz bir helal olduğu Hz. Peygamber tarafından "*Allah katında helalin en sevimsizi talaktır*" şeklinde ifade edilmiştir.⁹⁷

Kur'ân'da boşanmanın meşru kılınması İslâm hukukunda çeşitli boşanma türlerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bunlardan bazıları; Muhâlaa, talâk, tefrîk, liân, ilâ ve hastalık ve fizyolojik kusurdan kaynaklı boşanmalardır. Muhâlaa tarafların anlaşmasıyla, talâk kocanın tek taraflı iradesiyle, tefrîk hâkimin huzurunda, liân zina ile itham edilmesi halinde, ilâ kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yemin etmesi halinde

⁸⁹ Nurullah Çelen, *16 Numaralı, 1082-1083 (1671-1673) Tarihli Kadınsker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Düzce 2020, s. 109.

⁹⁰ ORRNB, FOND 917,40-2-B1.

⁹¹ ORRNB, FOND 917,20-98-A3.

⁹² ORRNB, FOND 917,31-71-A4.

⁹³ Aktaş Sarı, *agt*, s. 71,84.

⁹⁴ Bakara, 2/229.

⁹⁵ Nisâ, 4/21.

⁹⁶ Bakara 237.

⁹⁷ Ebu Davud, Talak/3.

gerçekleşen boşanma şeklidir. Yine kadın ya da kocanın fizyolojik olarak görevlerini yerine getiremeyecek bir hastalığa yakalanması halinde de boşanma gerçekleşebilmektedir.⁹⁸ İncelenen kadınsker defterleri nikâh kayıtları bakımından olduğu gibi boşanma kayıtları bakımından da ve özellikle de muhâlaa, talâk ve tefrîk türündeki boşanma kayıtları bakımından zengindir.

Defterlerde yer alan bu boşanma türlerinden biri olan muhâlaa, karı kocanın anlaşarak evliliğe son vermesi anlamındaki bir fıkıh terimidir.⁹⁹ Muhâlaa ya da hul' şeklinde defterlere kaydedilen bu boşanma şekli incelenen kadınsker defterlerinde en yaygın görülen boşanma şeklidir. Karı koca arasındaki anlaşmazlık "zevcem ile beynimizde hüsn-i zindegâne olmamağla", "beynimizde hüsn-i mu'âşeret mümkün olmamağla" şeklinde defterlere kaydedilmiştir.¹⁰⁰ Defterlerde yer alan bu ifadelerden karı koca arasında anlaşmazlık olduğu, geçimsizlik yaşandığı ve bu nedenle kadı huzuruna çıkıldığı anlaşılmaktadır. Bu boşanma türünde genellikle kadın kadı karşısına çıkar ve kocasıyla arasında geçimsizlik olduğunu beyan ederek boşanma karşılığında genellikle mihrinden ve iddet nafakasından feragat edeceğini beyan eder. Akabinde kadı tarafından kadının kocası dinlenir ve onun da karısının ifadesini tasdik etmesi üzerine boşanma olayı gerçekleşir. Bu şekildeki boşanmalardan biri M.1665 (H.Rabiulevvel 1076) tarihinde meydana gelmiştir. Bayram Bike adlı kadın, kocası Mustafa ile anlaşmadığını beyan ederek mahkemeye başvuracak ve burada kocasını ve kadıyı ikna ederek mihrinden ve nafakasından feragat ederek boşanacaktır.¹⁰¹ Yine aynı şekilde M.1707 (H. Rabiulevvel 1119) tarihinde Salaçık'ın Asmakuyu Mahallesi sakinlerinden olan Rahmiye ve Aliş arasında geçimsizlik baş göstermiştir. Bunun üzerine Rahmiye adlı kadın mahkemeye giderek kocası Aliş ile aralarında hüsn-i zindegânları olmadığını beyan ederek 500 akçelik karasığırı hariç mihrinden ve iddet nafakasından feragat ederek kocasını boşanmaya ikna etmiştir.¹⁰²

Talâk ise bir başka boşanma şekli olup incelenen defterlerde bu şekilde meydana gelmiş çok sayıda boşanma kaydı yer almaktadır. Kelime sözlükte "boşama, menkûhayı bırakma, nikâhın feshi, ref" anlamında kullanılmıştır.¹⁰³ Bu boşanma şekliyle birlikte tek taraflı irade beyanıyla koca tarafından evlilik sonlandırılmaktadır. Talâk şeklindeki boşanmanın "talâk-ı bâin, talâk-ı ric'î ve talâk-ı selâse" şeklinde çeşitleri bulunmaktadır.¹⁰⁴ Talâk-ı bâin; yeniden bir araya gelebilmek için nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşanma şekliken¹⁰⁵ talâk-ı ric'î ise erkeğin karısının iddet süresi içerisinde boşanmadan vazgeçme hakkının olduğu boşanma şeklidir.¹⁰⁶ Talâk-ı selâse ise üç talâkla gerçekleşen boşama türüdür. Bahsedilen ilk iki talâk türünde çiftler yeniden nikâhlanabilirken üçüncüsü olan talâk-ı selâsede ise yeniden nikâh kıyabilmek için hüllenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu durum incelenen defterlerde de yer almaktadır. M.1647 (H. Rabiulevvel 1057) tarihinde Esenbi adlı kadın kocası Timur'un kendisini üç talâk ile boşadığını ve akabinde seni hülle ile tekrar nikâhına alacağım diyerek kullanmaya devam ettiğini iddia etmektedir.¹⁰⁷ İncelenen kadınsker defterlerinde yer alan talâkla alakalı boşanmalarda genellikle kadının mahkemeye başvurarak boşama olayını hukuki olarak tasdik ettirmek istediği görülmektedir. Çünkü bu şekilde meydana gelen boşanmalarda kadının mihr ve nafaka hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle bazı zamanlarda bir anlık kızgınlıkla karısını talâk ile boşayan erkeklerin bunu inkâr ettikleri dahi görülmüştür. Aynı şekilde mihr ve nafakasını almak için bunu fırsat bilen kadınlar da soluğu mahkemede almışlardır. Bu boşanmanın gerçekleşmesi için de kadının en az iki şahide ihtiyacı bulunmaktadır. Bu şekilde bir boşanma olayı M.1712 (H. Şevval 1124) tarihinde Mehmed Beşe ve Kutlu Han arasında meydana gelmiştir. Mehmed Beşe karısı Kutlu Han'ı talâk-ı selâse ile boşamıştır. Bunun üzerine Kutlu Han mahkemeye giderek boşanmayı tasdik ettirmek istemiştir. Fakat Mehmed Beşe olayı inkâr etmiştir. Fakat Kutlu Han'ın şahitlerinin olayı tasdik etmesiyle boşanma gerçekleşmiştir.¹⁰⁸ Saliha adlı kadın ise kocası tarafından boşanmasını fırsat bilerek 120 altınlık mihrini almak için babası Sefer Gazi'yi vekil tayin ederek mahkemeye başvurmuştur.¹⁰⁹

Defterlerde yer alan bir diğer boşanma şekli ise tefrîktir. Tefrîk şeklindeki boşanma, kazâi boşanma yani hâkim kararıyla evliliğin sonlandırılmasıdır.¹¹⁰ M.1703 (H.Zilkade 1114) tarihinde Salaçık sakinlerinden Güneş adlı kadın, iddet ve nafakasından feragat ederek kocası Zeynelali'den tefrîk yoluyla boşanmıştır.¹¹¹ Yine benzer bir boşanma Bahçesaray'da meydana gelmiştir. Toktamış adlı adam, karısı Saliha'yı boşadığını hâkim huzurunda kabul etmiştir.¹¹²

⁹⁸ Doğan, *agt*, s. 199-200.

⁹⁹ Muhâlaa hakkında Bkz. Fahrettin Atar, "Muhâlaa", *DİA*, C.30, Ankara 2020, s. 397-401.

¹⁰⁰ ORRNB, FOND 917,37-61-B6; ORRNB, FOND 917, 45-42-A4; ORRNB, FOND 917, 53-57-A1.

¹⁰¹ Vatansever, *agt*, s. 193.

¹⁰² ORRNB, FOND 917, 40-6-A3.

¹⁰³ Şemseddin Sami, *age*, s. 886.

¹⁰⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 390.

¹⁰⁵ H. İbrahim Acar, "Talâk", *DİA*, C.39, İstanbul 2010, s. 499.

¹⁰⁶ Pakalın, *age*, C.II, s. 390.

¹⁰⁷ Aktaş Sarı, *agt*, s. 275.

¹⁰⁸ ORRNB, FOND 917,44-62-A1.

¹⁰⁹ ORRNB, FOND 917,55-92-B1.

¹¹⁰ H. İbrahim Acar, "Tefrîk", *DİA*, C.40, İstanbul 2011, s. 277.

¹¹¹ ORRNB, FOND 917,36-26-B10.

¹¹² Bilici, *agt*, s. 199.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

SONUÇ

İslâm dini diğer ilahi dinler gibi nikâhı teşvik etmiştir. Bu konuda hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de hadislerde birçok kanıt yer almaktadır. Bu nedenle İslâmiyet'i kabul eden devletler de evlilik kurumuna ehemmiyet göstermişlerdir. Bu devletlerden biri de Kırım Hanlığı'dır. Özellikle Osmanlı Devleti tabiiyetine girdikten sonra Kırım'da İslâmi kaideler büyük bir titizlikle icra edilmiştir. Bunun en büyük kanıtı da kadıasker defterleridir.

Defterlerde yer alan nikâh, mihr, nafaka ve talâkla ilgili hükümler bölgede İslâm hukukunun etkili bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Buna göre öncelikle Kırımlılar arasında karşılıklı rıza esasına dayanan nişan âdeti vardır. Anlaşmayan çiftler ayrılırken birlikteliğe devam eden bireyler nikâh aşamasına geçmektedirler. Nikâhın kıyılabilmesi için ise öncelikle İslâm hukukunda olduğu gibi karşılıklı rıza, ebeveynin izni ve en az iki şahidin şehâdeti gerekmektedir. Ayrıca evlenecek olan çiftler arasında üçüncü dereceye kadar hısımlık bulunmamalıdır. Yine Kırım Müslümanları arasında Müslüman bir kadının gayrimüslimle evlenmesi uygun görülmemiştir. Hatta gayrimüslim çiftten kadın, İslâmiyet'i kabul ederse gayrimüslim kocasıyla nikâhının devamı makbul görülmemiştir. Ayrıca iddet süresi içerisinde ve hamilelik sonlanıncaya kadar nikâh kıyılması da caiz görülmemiştir. İslâm hukukunun aksine Kırım'da iddet süresi kısaltılarak üç ay on gün olarak uygulanmıştır. Yine bölgede çok kocalık caiz görülmemiş, eşinin öldüğünü düşünerek evlenen kadınların ilk eşleri ortaya çıktığı zaman ikinci nikâhları geçersiz sayılmıştır.

Nikâhın meşru sayılabilmesi için belli bir oranda mihr verilmesi zorunludur. Mihrin miktarı üzerinde ise bir sınırlama getirilmemiştir. Mihr miktarı evlenecek olan çiftlerin statüsüne göre değişmektedir. Geray hanedanından kız alındığı zaman bu miktar kızın aile içerisindeki konumuna göre artarken âzadlı bir köleyle yapılan nikâhlarda son derece düşük kalmıştır. Fakat İslâm hukukuna riayet edilerek mutlaka mihr ödenmiştir. Kırım erkekleri mihrlerini ise daha çok mihr-i müeccel yani vadeli olarak ödemişlerdir. Mihrin ödenmesinde ise ülkede tedavülde dolaşan çeşitli para cinsleri, altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerle bağ, bahçe, değirmen gibi gayrimenkuller ile hayvanlar ve kölelerin tercih edildiği görülmüştür.

Nikâhın gerçekleşmesiyle birlikte erkeğin kadın üzerindeki sorumlulukları başlamıştır. Bu sorumlulukların en önemlilerinden biri ise erkeğin kadına ikamet edeceği bir konut tedarik etmesi ve aynı zamanda evinin ve karısının nafakasını karşılamasıdır. Eğer ki erkek bu sorumluluklarını karşılamaz ve kadında mahkemeye başvurursa iki şahidin şehadetiyle evlilik sonlanabilmektedir. Boşanma hususunda da İslâm hukuku esas alınmıştır. Erkeğin mahkeme kararı olmadan karısını boşama hakkı bulunmaktayken kadın ancak belli durumlarda hâkim önünde iddiasını ispatlayarak kocasından boşanabilmektedir. Çiftler arasındaki anlaşmazlıklarda ise daha çok kadınlar mahkemeye başvurarak mihr ve iddet nafakasından feragat ederek kocasının da onayını alarak boşanmaktadırlar. Talâk ile yapılan boşanmalarda ise kadınlar mihr ve nafakalarını alabilmektedirler. Defterlerde boşanmadan sonra kadına karşı şiddet olayına rastlanmamıştır. Bunun sebebi de anlaşmazlıkların çözümünde İslam hukukunun etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kırım'ın en önemli geçim kaynaklarından birinin kölelik olması bölgede farklı etnik ve dini karakterde çok sayıda kölenin bulunmasına neden olmuştur. Bu durum bazı Kırımlıların kendilerinin ya da başkalarının kölesiyle nikâhlanmasına neden olmuştur. Köle ile kıyılan nikâhlarda da İslâm hukukuna riayet edilerek öncelikle köle âzad edilmiş ve akabinde hür kadınlarda olduğu gibi belli bir miktar mihr ödenerek nikâh kıyılmıştır. Bu evlilikler boşanmayla sonuçlandığı zaman ise kadın, hür insanlar gibi tüm haklarından istifade etmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde İslâm aile hukukunu belirleyen kuralların Kırım'da titizlikle uygulandığı, Türk-İslâm hukukunun bölgede baskın olduğu, Kırım'ın geçmişinde Türklük ve İslâmiyet'in etkili olduğu birinci elden verilerle ortaya konmuştur.

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Rusya Federasyonu St. Petersburg Milli Kütüphanesi'nde Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Biblioteki (ORRNb) Fond 917'de Kırım Hanlığı Kadıasker Defterleri:

- ORRNb, FOND 917, 20 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 25 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 31 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 33 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 35 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 36 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 37 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 38 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 40 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 44 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 45 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 46 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri
- ORRNb, FOND 917, 48 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 49 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 51 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 52 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 53 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 55 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.
- ORRNb, FOND 917, 71 Numaralı Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ

(17. ve 18.YÜZYIL)

- ACAR, H. İbrahim, “Tefrik”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, ss.277-279.
- ACAR, H. İbrahim, “Talâk”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, ss.496-500.
- ACAR, H. İbrahim, “İddet”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul 2000, ss.466-471.
- AKTAN, Hamza, “Kefâet”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, ss.166-168.
- ALPARGU, Mehmet, “Tarihi Süreç İçinde Nogay Türklerinde Aile ve Akrabalık Münasebetleri”, *Emel*, S. 216 (Eylül Ekim), Şafak Matbaası, Ankara 1996, ss.12-20.
- ASAL, Ali, *Mehmed Zihni Efendi'nin el-Vücûhu'l-Milâh fî Fusûli'n-Nikâh adlı eseriyle Hukuk-ı Aile Kararnamesinin Mukayesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum 2014.
- ATAR, Fahrettin, “Muhâlea”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, ss. 397-401.
- ATAR, Fahrettin, “Nikâh”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss.112-117.
- AYBEK, Ahmet İlhan, DEMİR, Alpaslan, ONAR, Çağrı, KOCABAŞ, Bahar, KAHRAMAN, Semanur, *Tokat Nikah Defteri (1882-1887)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.
- AYDIN, M. Âkif (1992). “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, ss. 434-455.
- AYDIN, M.Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018.
- AYDIN, M.Âkif, “Mehir”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss.389-391.
- Bakara, 2/229. Bakara,2/230, 2/234,237.
- BİLİCİ, Hatice, *31 Numaralı Kırım Hanlığı Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.
- Buhârî, “Savm”, 10.
- Buhari, “Nikâh”, 52.
- CİHAN, Ahmet, Yılmaz, Fehmi, “Kırım Kadı Sicilleri”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2004, ss. 131-136.
- CİN, Halil, AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, 2. Cilt, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.
- CİN, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- ÇAVUŞ, Mehmet Caner, *67 a 90 Numaralı (Onuncu cilt) 1077 – 1080 (1666 – 1670) Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 varak)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2019.
- ÇELEN, Nurullah, *16 Numaralı, 1082-1083 (1671-1673) Tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Düzce 2020.
- ÇELİK, Dilek, *67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608?1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri (Tahlil ve Transkripsiyon)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011.
- DEMİR, Alpaslan, *Şiran Kazasında Nikah Kayıtları (1885-1911)*, Kömen Yay., Ankara 2021.
- DOĞAN, Ahmet, *Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2022.
- Ebu Davud, “Nikâh” 30-31, (2110-2112), 36 (2125-2126).
- Ebu Davud, “Talak” 3.
- El-Bakara, 2/187.
- El-İsrâ, 17/32.
- En-Nahl, 16/72.

En-Nûr, 24/32.

ERBAY, Celal “Nafaka”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul 2006, ss.282-285.

Er-Rûm, 30/21.

Ebu Davud, Nikâh 29, (2105).

KAVAK, Nuri, “Kırım Hanlığı Şer’iyye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, ss.14-27.

KAVAK, Nuri, “Kırım Hanlığı’nda Evlenme ve Sonuçları Üzerine Bir Tahlil”, *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, Volume (3), Issue (3), September 2019, s.132-40.

KIRIMLI, Hakan, Kaçal –Ferrari, *Nicole Kırım’daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimari Yadigarları*, T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yay., İstanbul 2016.

Müslim, Nikâh 1,78, (1426).

Nesai, Nikâh 66, (6,116,117)

ÖZDEM KÖSE, Zeynep, *Kırım Hanlığı’nda Kölelik (1648-1699)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş 2017.

ÖZDEM, Zeynep, *Kırım Karasubazar’da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yay., İstanbul 1993.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yay., İstanbul 1993.

PEKER, Semra, “İslam Hukukunda Evlenme Yasağı ve Hikmetleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, ss. 187-215.

RUSTEMOV, Oleg, *Kadiaskerskie knigi Krymskogo Khanstva: issledovaniya, teksty, perevody (Qırım Hanlığının qadiasker defterleri: araştırmalar, metinler ve tercimeler)*, Akmesid, 2017.

SARI, Sema Aktaş, *3a-3b Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadiasker Defterlerine Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1996.

Talak, 65/4.

Tirmizî, “Nikâh”,1,6,7,21,52.

Tirmizî, “Radâ”, 11.

TURAN, Ahmet Nezihi, “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 9, Kocav Yayınları, İstanbul 2003, ss. 1-16.

TÜZÜN, Müyesser, ŞEKER, Fadime, DEMİR, Alpaslan, YAŞAR, Hakan, DÖNDER, Yasin, *Tokat Nikah Defteri II (1889-1894)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

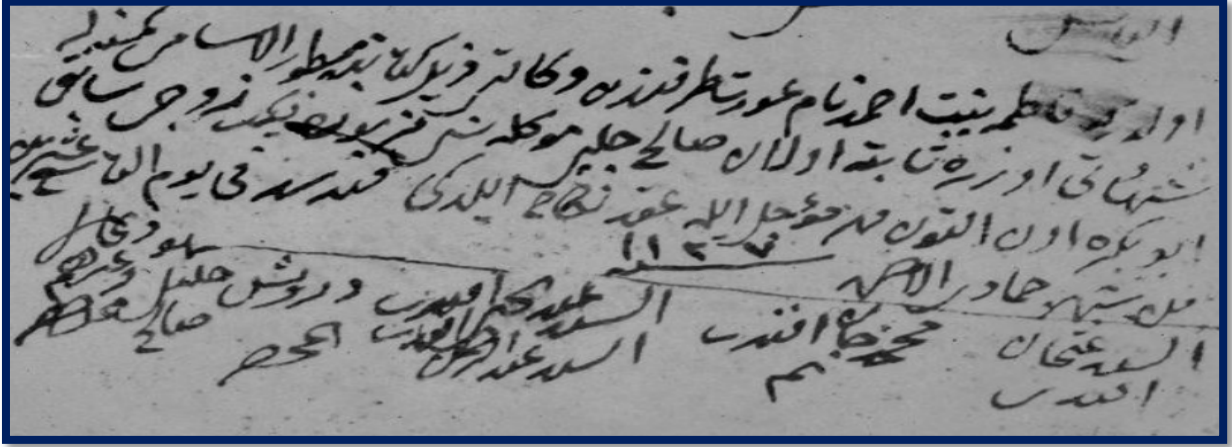
VATANSEVER, Erim, *67 A 90 Numaralı (On dokuzuncu cilt) 1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadiasker Defteri’ne Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2018.

YAŞA, Fırat, *67 A 90 Numaralı (Dördüncü Cilt), 1061- 1062 Tarihli Kadiasker Defteri’ne göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2014.

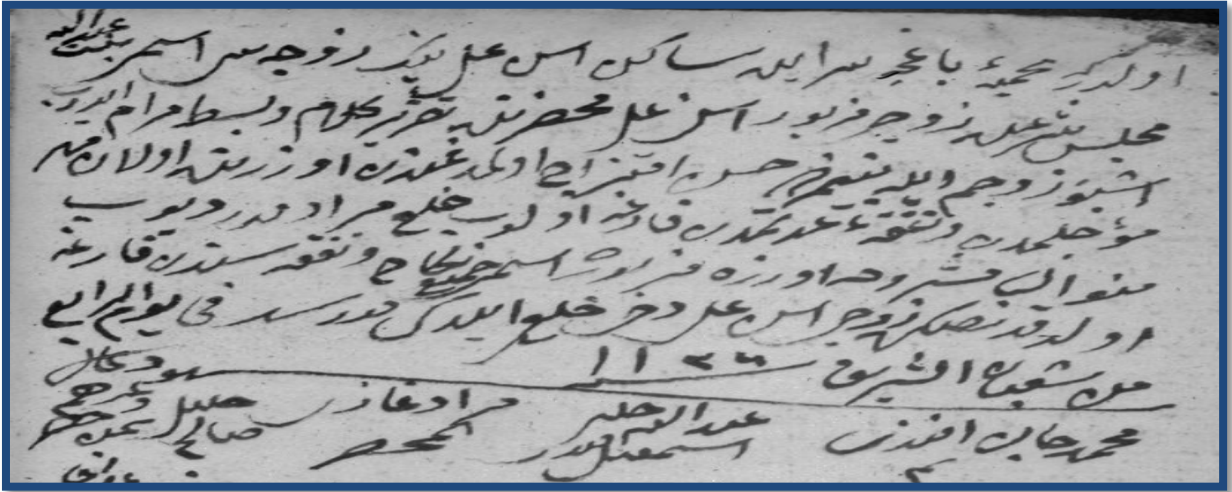
YILMAZ, Fehmi, Ahmet Cihan, Özlem Deniz Yılmaz, *Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Kataloğu*, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2021.

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ
(17. ve 18.YÜZYIL)

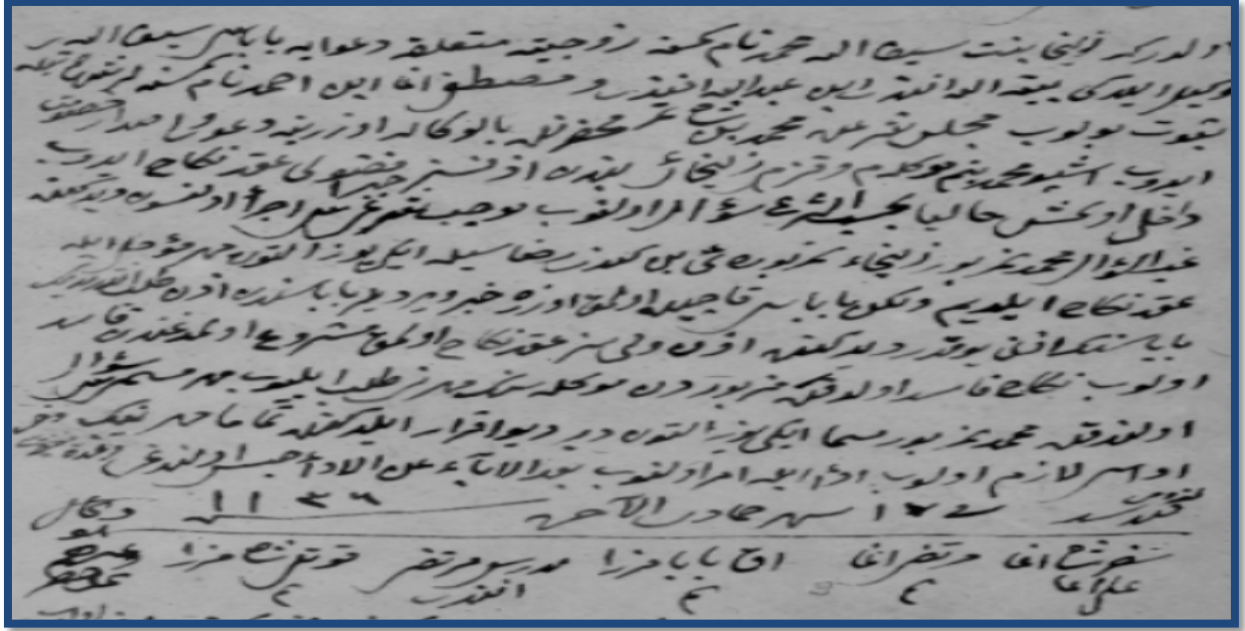
EKLER

Ek 1. Nikâh Kaydı Örneği

Ek 2. Boşanma Kaydı Örneği

Ek 3. Nikâhta Ebeveynden Onay Alınmasının Önemi Gösteren Kayıt Örneği

İSLAM HUKUKUNDA NİKÂH AKDİNİN UYGULANMASI: KIRIM HANLIĞI ÖRNEĞİ
(17. ve 18.YÜZYIL)